

Секція: С4 Психологія	
УДК 159.923:37.015.3	
Дата першого надходження статті до видання	2026-08-16
Дата прийняття статті до друку після рецензування	2026-09-21
Дата публікації/оприлюднення	2026-09-21

Система шкільних ресурсів як чинник розвитку мотивації підлітків

Петрунько Ольга Володимирівна

доктор психологічних наук, старший науковий співробітник,
професор кафедри психології, Вищий навчальний заклад «Університет економіки та права
«КРОК», м. Київ, Україна
e-mail: OlgaPV@krok.edu.ua
<https://orcid.org/0000-0001-9023-5265>

Анотація. У статті представлено дані теоретико-методологічного аналізу вітчизняної і зарубіжної фахової літератури, присвяченої експериментальним дослідженням сучасних шкільних середовищ та притаманних їм системам шкільних ресурсів («шкільної валюти»), які не лише практично придатні для вжитку учнями-підлітками, а й визнаються вченими як соціально-психологічний інструмент навчального процесу на всіх його функціональних рівнях – дидактичному, розвивально-виховному й соціалізувальному. Систему шкільних ресурсів визначено як сукупність умов, чинників, інструментів та різних за психологічним змістом форматів, ефективність яких залежать від мети, контексту та способу впровадження. Проаналізовано описані у фаховій літературі результати експериментальних досліджень, присвячених пошуку зв'язків між різними елементами системи шкільних ресурсів («шкільної валюти») та наслідками впливу цих елементів на психологічне самопочуття, емоційно-вольову саморегуляцію, самооцінку, навчальну мотивацію та соціальну поведінку підлітків. Наведені аналітичні роздуми узгоджено з метою статті, яка полягає в дослідженні впливу системи шкільних ресурсів («шкільної валюти») на інтелектуальний, особистісний, соціальний розвиток учнів-підлітків та на їх психічне самопочуття. Показано, що системи шкільних ресурсів можуть бути не лише екологічними, а й такими, що містять серйозні ризики, або й є вочевидь деструктивними, такими, що гальмують чи викривляють особистісний та соціальний розвиток підлітків, – до таких систем належать зокрема ті, в яких формується залежність від зовнішньої мотивації та отриманих винагород, несправедливий розподіл винагород, конфлікти чи інші проблеми комунікації з однолітками й учителями, брак соціального включення тощо. Наголошено на необхідності розробки «прозорої» та прийнятної для підлітків системи шкільних ресурсів («шкільної валюти») та послідовному її впровадженні в шкільне життя. Практичне значення статті полягає у тому, що в ній показано: при створенні й упровадженні проєктів, пов'язаних з системами шкільних валют, важливо дотримуватися принципів, згідно з якими можливе стабільне психологічне самопочуття, успішний когнітивний і особистісний розвиток, зміцнення внутрішньої навчальної мотивації та мотивації включення в шкільне середовище, розвиток організаційних та лідерських якостей, запобігання стигматизації, тривоги, страху невдачі тощо в умовах належної психологічної та соціальної підтримки. Наукова новизна полягає в узагальненні умов, за яких система шкільних ресурсів підтримує

внутрішню мотивацію, та ризиків, за яких зовнішні винагороди можуть перешкоджати особистісному й соціальному розвитку.

Ключові слова: символічне підкріплення, психологічне самопочуття, емоційна саморегуляція, самооцінка, просоціальна поведінка, соціальна підтримка, гейміфікація, соціальна адаптація.

The system of school resources as a factor in the development of adolescent motivation

Olga Volodymyrivna Petrunko

Doctor of Psychological Sciences, Senior Researcher,
Professor of the Department of Psychology, Higher Educational Institution "University of
Economics and Law 'KROK'", Kyiv, Ukraine
e-mail: OlgaPV@krok.edu.ua
<https://orcid.org/0000-0001-9023-5265>

Abstract. The article presents findings from a theoretical and methodological analysis of domestic and international professional literature regarding experimental studies of modern school environments and their inherent school resource systems (often referred to as "school currency"). These systems are not only practical for use by adolescent students but are also recognized by scholars as socio-psychological tools within the educational process, operating across all functional levels: didactic, developmental-educational, and socializational. The school resource system is defined as a complex of conditions, factors, tools, and formats, varying in psychological content, effectiveness of which depends on the objective, context, and method of implementation. The article analyzes experimental research data concerning the relationships between various elements of the school resource system ("school currency") and their impact on adolescents' psychological well-being, emotional-volitional self-regulation, self-esteem, academic motivation, and social behavior. Analytical insights are presented in alignment with the article's objective: to examine the influence of the school resource system ("school currency") on the intellectual, personal, and social development of adolescent students, as well as on their psychological well-being. It is demonstrated that school resource systems may be not only beneficial but also fraught with serious risks or even overtly destructive — hindering or distorting the personal and social development of adolescents. Such systems include those characterized by dependency on external motivation and rewards, unfair reward distribution, conflicts or communication issues with peers and teachers, and a lack of social inclusion, etc. The article emphasizes the need to develop a "transparent" school resource system (or "school currency") that is acceptable to adolescents and to implement it consistently within school life. The practical significance of the article lies in demonstrating that the creation and implementation of school currency projects require adherence to principles that foster stable psychological well-being, successful cognitive and personal development, and the strengthening of intrinsic learning motivation and the drive to engage with the school environment, development of organizational and leadership qualities while preventing stigmatization, anxiety, and the fear of failure, provided that appropriate psychological and social support is in place. The scientific novelty lies in synthesizing the conditions under which school resource systems support intrinsic motivation and identifying risks through which external rewards may hinder personal and social development.

Keywords: symbolic reinforcement, psychological well-being, emotion regulation, self-esteem, prosocial behavior, social support, gamification, social adaptation.

Вступ

Актуальність проблеми. Підлітковий вік є періодом важливих психофізіологічних, когнітивних, мотиваційних, емоційних, поведінкових та інших змін у розвитку особистості. Усі ці зміни відбуваються в процесі активної комунікації підлітків з іншими учасниками референтної соціальної взаємодії і саме в цій взаємодії вони черпають необхідні для цього ресурси. Значна частина соціальних комунікацій підлітків відбувається в умовах шкільного навчання, а саме в умовах спеціально створеного для цього шкільного середовища, де цілеспрямовано й послідовно за допомогою різноманітних психолого-педагогічних інструментів впливу реалізується головне завдання шкільного навчання – формування в учнів передбачених шкільною програмою світоглядних та навчальних компетентностей і компетенцій.

Шкільне середовище можна розглядати як систему шкільних ресурсів та необхідного інструментарію («систему шкільної валюти»), що гарантує необхідний обмін матеріальними і нематеріальними цінностями і винагородами між учасниками (суб'єктами) цього середовища, а також дає змогу для створення сприятливого психологічного клімату в класі й у школі, формування бажаної соціальної поведінки, підтримання оптимальної навчальної мотивації тощо. Система шкільних ресурсів включає елементи різної складності – від простих (токенів, коїнів, балів і т.д.) до комплексних заходів, які залучають у спільну діяльність всю школу. Включення в такі системи заохочує взаємодію з іншими, позитивно впливає на поведінку учнів, особливо підлітків, мотивує їх до участі в житті класу та до навчання, позитивно впливає на психологічне самопочуття.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасні дослідження різноманітних систем шкільних ресурсів, представлені у вітчизняній фаховій літературі, базуються здебільшого на традиційних уявленнях про особливості психофізичного, інтелектуального, психологічного та соціального розвитку підлітків в шкільному середовищі, а відтак шкільними ресурсами визнаються всі можливі умови, чинники та інструменти, які сприяють формуванню в учнів відповідних якостей. Так О. Лучинська аналізує стратегії мотивації заохочення до навчання та культури соціальної поведінки в школах і наголошує на важливості змістовних комунікативних стимулів та конструктивного зворотного зв'язку між учнями й учителями [5]. Своєю чергою К. Бойко аналізує підлітковий вік як фундаментальний період не лише для формування базових комунікативних якостей, а й для формування організаторських здібностей, лідерських якостей, вольових рис характеру, креативного мислення і наголошує, що сучасне суспільство потребує виховання соціально адаптованої й соціально активної молоді [1].

У дослідженні О. Глов'юка проаналізовано і описано роль дотичних до шкільних середовищ (і невідконтрольних шкільним соціальним правилам) неформальних підліткових молодіжних груп різної природи. Автор стверджує, що ці групи мають значний потенціал впливу: за одних умов вони відіграють важливу роль у позитивному розвитку пересічних підлітків, а за інших – чинять очевидний негативний вплив на них (психологічний тиск, мобінг, булінг, бойкот, ігнор, ізоляція, ініціація шкідливих звичок та різних форм асоціальної й антисоціальної поведінки тощо). З огляду на це автор робить висновок про необхідність волонтерських проєктів з підтримки спільних форм соціальної діяльності та просоціальної групової поведінки [3]. Не випадково деякі дослідження, зокрема О. Пилипчака та Я. Раєвської, було зосереджено на соціальній відповідальності підлітків з девіантною поведінкою. Автори показали, що для формування відповідального ставлення та запобігання соціальній ізоляції необхідні комплексні заходи, що інтегрують моральне виховання, емоційний інтелект, саморегуляцію, соціальну активність та сприятливий психологічний клімат [7].

Інші автори, зокрема А. Нездименко та М. Коць, А. Кульчицька, О. Віннійчук та Л. Харлай, аналізуючи навчальну мотивацію і соціальну адаптацію підлітків, дослідили

зв'язок цих феноменів із самооцінкою і довели, що самооцінка є центральним чинником їх формування: адекватна, позитивна самооцінка сприяє конструктивній взаємодії, активує мотивацію досягнень та гарантує гарне психоемоційне самопочуття, тоді як низька самооцінка спричинює дезадаптивну поведінку, тривогу, невпевненість, агресію, страх невдачі, соціальну ізоляцію і т. ін. [6; 4]. За даними О. Віннічук та Л. Харлай, рівень тривожності, стресостійкості, саморегуляції та мотивації до навчання суттєво формують процес соціальної адаптації, і відповідні програми психологічної підтримки можуть істотно на все це вплинути: зменшити тривожність, покращити емоційну саморегуляцію та психологічне самопочуття й істотно зміцнити внутрішню навчальну мотивацію [2]. Зрештою в більшості праць вітчизняних дослідників, як і в працях їх зарубіжних колег, наголошено на важливості активного включення підлітків у шкільне життя та в їх членстві у шкільних групах, де, власне, й формується їх самооцінка та зміцнюються механізми шкільної комунікації в шкільному середовищі з притаманною йому системою шкільних ресурсів – як метаінструменту інтелектуального, особистісного і соціального розвитку підлітків [5; 1; 6; 3; 4; 7; 2].

У зарубіжній, зокрема в англомовній фаховій літературі, роль системи шкільних ресурсів в інтелектуальному, особистісному і соціальному розвитку підлітків, розглядається переважно в прикладному напрямку, хоч більшість авторів також акцентують увагу на впливі цієї системи в першу чергу на соціальні та мотиваційні чинники навчального процесу. Так у дослідженнях Ф. Масторчі з колегами, Й. Фомбуше з колегами та інших розглядаються питання переходу від дитинства до підліткового віку, за якого фізіологічні, психологічні та соціальні детермінанти тісно пов'язані з показниками фізичного і психічного здоров'я, адаптації, витривалості/уразливості, емоційної саморегуляції; відчутних когнітивних і соціальних змін тощо та наголошується на тому, що шкільне середовище і його ресурси мають сприяти зміцненню психосоціального здоров'я школярів [14; 20].

Чимало уваги приділено й дослідженням соціальної адаптації підлітків, зокрема таких феноменів, як згуртованість, організованість, адаптивність, конфлікт, експресивність тощо – як ключові чинники формування навичок вирішення проблем у стосунках через насильство [9; 17]. У дослідженні К. Беррі з колегами показано, що використання соціальних мереж підлітками, кількість акаунтів та страх втрати корелюється із симптомами неухваленості, гіперактивності, опозиційної поведінки, тривоги, депресії та самотності [9]. А в серії досліджень Ф. Торренте з колегами детально висвітлено соціальну апатію, ефект зараження від однолітків, вплив референтних осіб, мотиваційний дефіцит та інші клінічно значущі виміри [24]. Своєю чергою Т. Лай з колегами доводять негативний вплив на соціальну адаптацію відсутність або зниження підтримки сім'ї [18].

Вплив однолітків у шкільному середовищі активно досліджували А. Сміт, Дж. Чейн, Л. Штайнберг, С. Блейкмор та інші і, як з'ясувалося, присутність і спостереження з боку однолітків збільшує готовність підлітків ризикувати в імовірнісних завданнях, особливо при ухваленні рішень з «високими ставками», а також їх присутність здатна змінювати оцінку винагород та витрат, навіть якщо ймовірності досить високі і навіть якщо для отримання винагороди (схвалення чи інтелектуального задоволення) слід вдатися до ризикованої поведінки [23; 10].

У дослідженнях Е. Кроуна і М. Ахтерберга [12], а також Р. Сахі з колегами [22] аналізується просоціальний розвиток підлітків в ігрових середовищах, які автори справедливо вважають одним з ресурсів шкільного навчання, особливо для учнів, котрі найбільше потребують соціальної підтримки і щирих емоційних стосунків, якнайкраще можливих у грі. Припускається, що чутливість до однолітків може бути використана для покращення регуляції емоцій в спілкуванні з ними. Також вважається, що розвиток соціальної компетентності пов'язаний не лише з когнітивними можливостями, а

насамперед – з соціальною мотивацією, і поєднання когнітивних та мотиваційних чинників є основою успішної соціальної взаємодії в шкільному середовищі [13].

Науковий дискурс містить також дані досліджень, де ігрові та неігрові інтерактивні технології розглядаються не лише як інструменти запобігання соціальній ізоляції та підтримки психічного здоров'я, а й як важлива складова системи шкільних ресурсів. Так Х. Мякінен з колегами провели огляд ігрового меню підлітків і виявили, що VR-ігри, такі як «Gnist», тип ігор де гравці можуть відтворювати ситуації з реального життя у ігровій формі, можуть сприяти ранньому запобіганню відмові від навчання, покращенню настрою, зменшенню тривожності та депресивних симптомів, розвитку навичок прийняття соціальних рішень та рефлексії щодо повсякденного функціонування [21].

До ресурсів шкільного середовища останнім часом відносять і штучний інтелект, активне застосування якого може спричинити неоднозначні – як позитивні, так і негативні – наслідки. Аналіз включення підлітків в шкільні середовища, де культивується штучний інтелект, здійснений К. Се з колегами, показав, що соціальна адаптація цих учнів істотно залежить від характеру міжособистісних стосунків, особливо стосунків з однолітками, переважаючих емоційних станів та відчуттям самотності, а отже, йдеться про центральну роль соціальної підтримки та емоційний досвід, опосередкований впливом ШІ-технологій. Дані результати свідчать про те, що будь-яку цифрову або пов'язану зі штучним інтелектом систему винагород (валют) слід оцінювати не лише на предмет зручності використання, а й на предмет їх впливу на відчуття соціальної підтримки та емоційні стани [18; 26].

В англomовній літературі при описі систем шкільних ресурсів часто вживаються такі відповідники, як «шкільна валюта», «шкільні цінності», «шкільні винагороди» («school currency system», «school values system», «system of school awards» тощо). І це не просто «гра слів», пов'язана з перекладом текстів і термінів – це кожного разу інше бачення цінності і механізмів функціонування шкільної валюти. Основні визначення описують шкільну валюту (токени) як умовні нагороди, які учні заробляють за певну поведінку, а потім обмінюють на винагороди, що надаються вчителями або школою, що у свою чергу є різновидом системи символічного підкріплення, коли учні отримують умовні одиниці за заздалегідь визначену навчальну, соціальну або просоціальну поведінку та можуть обмінювати їх на погоджені в шкільному середовищі нагороди та привілеї. В експериментах Е. Чігбу, У. Віта-Агунду та П. Нвободо показано, що шкільна система валют значно знизилася низьку академічну самооцінку серед учнів старших класів у Нігерії, і, за отриманими даними, це явище зберігалося у подальшому [11]. А за даними Г. Леблана (2004), який дослідив підлітків з низькими академічними показниками в одній з середніх шкіл Нью-Йорка, гарно розроблена шкільна система валют робить шкільні компетентності «видимими» для підлітків, пов'язує навчання в класі/школі з реальними життєвими ситуаціями і здатна підвищити самоефективність учнів, необхідне їм відчуття автономії та їх внутрішню мотивацію [19].

У дослідженні Л. Остіна проаналізовано, як система шкільної валюти діє на підлітків з емоційними та поведінковими розладами, та показано, що шкільна валюта є ефективною стратегією впливу на поведінку підлітків та управління класом, якщо вона використовується послідовно та модифікується згідно з потребами учнів [8]. Інші дослідники в якості одного з елементів системи шкільної валюти розглядають консультування та когнітивну реструктуризацію через участь підлітків в органах шкільного самоврядування, і, як ними було з'ясовано, такий підхід значно збільшує залученість учнів до шкільного життя та відчутно зменшує пропуски уроків, особливо старшими підлітками [16].

Ідеї щодо систем шкільної валюти аналізувалися й у контексті вивчення залежності підлітків від інтернет-ігор. Так у дослідженнях К. Се з колегами описано випадок реформи освіти, де шкільна система валют та поведінкові договори поступово

скоротили час гри одного хлопчика середньої школи з шести годин до менш ніж однієї години на день; паралельно у нього покращилася академічна успішність, відповідальність у сім'ї, самоконтроль та інтерналізація мотивації [26]. Відбувалося це поступово шляхом зменшення «валютних» винагород та навчання учнів допоміжних навичок, наприклад управління власним часом та стресом.

Наведені вище дані показують, що шкільна система валют дає змогу вирішувати низку труднощів підлітків: низьку самооцінку, відмову від навчання, інтернет-залежність тощо при успішній їх інтеграції в широкі освітні програми [11; 16; 26]. Серед одне з нещодавніх досліджень, автори якого Н. Вардані, А. Альфіанто та У. Дараматасія, розширює уявлення про систему шкільної валюти та принципи її використання у цифровому навчальному просторі. Авторами було валідовано «Token Pedia» – мобільний додаток для шкіл-інтернатів, що інтегрує психотерапію шкільної системи валют, інструменти скринінгу, психоосвітні модулі та гейміфікацію. За даними дослідження, в якому взяли участь 85 учнів однієї з ісламських шкіл віком 13-18 років, завдяки «Token Pedia» підвищилася обізнаність учнів щодо психічного здоров'я, зменшилися показники стигматизації та зросли показники пошуку соціальної допомоги, а також автономної самопомоги й турботи про себе. Цей приклад показує, як механізми шкільної валюти можуть бути інтегровані в цифровому форматі у сфері психічного здоров'я для підлітків у релігійному контексті та інтернатному середовищі [25].

Виділення невирішеної частини проблеми. Невирішеним залишається питання узгодження поведінкових ефектів системи шкільних ресурсів із внутрішньою навчальною мотивацією, психологічним самопочуттям і соціальним включенням підлітків. Потребують уточнення умови, за яких зовнішнє підкріплення підтримує розвиток, а не формує залежність від винагород.

Мета статті. Мета статті — визначити умови та обмеження впливу системи шкільних ресурсів («шкільної валюти») на психологічне самопочуття й навчальну мотивацію підлітків на основі узагальнення вітчизняних і зарубіжних досліджень.

Наукова новизна. Набуло подальшого розвитку розуміння системи шкільних ресурсів як сукупності взаємопов'язаних матеріальних, символічних, соціальних і цифрових засобів підтримки підлітків. Уточнено значення прозорості правил, соціального включення та збалансування зовнішніх винагород із внутрішньою мотивацією.

Практичне значення. Узагальнення можуть бути використані адміністраціями шкіл, учителями та практичними психологами для розроблення систем заохочення, організації учнівського самоврядування й психологічного супроводу з урахуванням ризиків стигматизації та нерівності.

Методологія

Методи дослідження. Дослідження має характер теоретичного огляду літератури. Порівняльний аналіз використано для зіставлення підходів до шкільних ресурсів у вітчизняних і зарубіжних публікаціях, тематичне узагальнення — для розмежування поведінкових, мотиваційних і соціально-психологічних наслідків, критичний аналіз — для визначення обмежень і ризиків систем винагород. Аналізуються опубліковані результати інших дослідників; власне опитування чи експеримент у статті не представлено.

Джерела даних. Джерельну базу становлять 26 публікацій 2004–2026 років, наведених у списку використаних джерел: 7 україномовних і 19 англomовних. До аналізу залучено теоретичні, оглядові та емпіричні праці про символічне підкріплення, самооцінку, емоційну саморегуляцію, соціальну підтримку й цифрові освітні середовища.

Така постановка проблеми та шлях її методологічного розв'язання передбачають цілеспрямований пошук вітчизняних і зарубіжних наукових джерел, в яких: 1)

теоретичний аналіз верифіковано експериментальними дослідженнями, заснованими на «прозорій» методології та валідних дослідницьких методах; 2) ґрунтовно висвітлено тематику систем шкільних ресурсів («шкільних валют») та способи впровадження цих систем в сучасних шкільних середовищах; 3) детально розглянуто вплив означених систем на здоров'я і психологічне самопочуття підлітків, їх емоційні стани та показники емоційної саморегуляції, формування лідерських якостей, оптимізацію навчальної мотивації, показники соціальної відповідальності та соціальної поведінки підлітків в референтних соціальних групах, у стосунках з однолітками, в ігрових середовищах, у соціальних мережах, у взаєминах з ІІІ-технологіями та інших ситуаціях соціальної взаємодії [8; 17; 11; 21; 7; 25].

Інструменти аналізу. Аналітичними засобами є зіставлення висновків публікацій за тематичними напрямками та якісна інтерпретація описаних у них умов застосування шкільних ресурсів. Статистичне об'єднання результатів досліджень і розрахунок узагальнених розмірів ефекту не здійснюються.

Обмеження дослідження. Висновки обмежені неоднорідністю розглянутих досліджень, відмінностями вибірок, освітніх і культурних контекстів, а також тривалості спостереження. Огляд не дає підстав прирівнювати поведінкові зміни до доведеного покращення психічного здоров'я або автоматично переносити результати на всі українські школи.

Результати

Здійснений нами теоретико-методологічний аналіз вітчизняної і зарубіжної фахової літератури, дає підстави стверджувати: 1) сучасні шкільні середовища, в яких відбуваються навчання, виховання і соціалізація підлітків, ґрунтуються на системах шкільних ресурсів (системах «шкільної валюти»), що є прийнятними для всіх учасників навчальної комунікації – учнів, учителів та інших її учасників; 2) за належних умов упровадження, серед яких і моніторинг змін, система шкільних ресурсів («шкільної валюти») має чимало позитивних (системних і ситуаційних) свідчень покращення психологічного самопочуття підлітків, включення їх у шкільне життя та функціонування школи в цілому; так упровадження системи шкільних валют у нігерійських школах підвищило академічну успішність і самооцінку учнів, сприяло переосмисленню ними власної компетентності й ефективності [11]; 3) послідовне впровадження ухваленої системи шкільної валюти сприяє переусвідомленню й когнітивній реструктуризації шкільного досвіду, що відображається в зменшенні виявів різних форм асоціальної поведінки [11; 16].

Так у разі, коли в учнів виявляється залежність від інтернет-ігор, запровадження системи шкільної валюти показує, що в разі її системності й структурованості та в поєднанні з поведінковими договорами і наявними патернами навчання, це може суттєво зменшити надмірну ігрову активність та сприяти інтерналізації мотивації [26]. Це демонструє можливість використання шкільної валюти поза межами поведінки в класі для вирішення сучасних цифрових ризиків. Цифрові додатки, такі як Token Pedia, ілюструють, що психоосвітні платформи, пов'язані з шкільною валютою, можуть бути зрозумілими, валідними, культурно узгодженими та ефективними у підвищенні грамотності в галузі психічного здоров'я, зменшенні стигми, самопомоги та пошуку допомоги серед підлітків у спеціалізованих навчальних закладах [25]. Ці дані узгоджуються з багатьма іншими доведеннями того, що соціальні онлайн-ігри та програми цифрової грамотності можуть сприяти запобіганню соціальному виключенню, покращенню настрою та конструктивній поведінці в Інтернеті, а шкільні програми психічного здоров'я та адаптації – зменшувати тривожність і посилювати саморегуляцію, стійкість та мотивацію [21; 15; 2]. Тож наразі немає підстав для заперечення думки, що системи й інструментарій шкільних ресурсів («шкільної

валюти»), інтегровані в шкільне середовище, здатні сприяти успішному навчанню та психологічному здоров'ю підлітків [11; 8].

Обговорення

Інтерпретація результатів. Зазначимо, що у фаховій літературі висвітлено чимало даних щодо ризиків і обмежень запровадження тих чи тих елементів системи шкільних ресурсів («шкільної валюти»). Так йдеться про те, що та надмірна зовнішня мотивація, яка залежить від зовнішніх винагород, може зменшити внутрішню мотивацію, і, якщо учні, а особливо учні підліткового віку, починають діяти насамперед задля винагороди, а не задля інтересу до навчального процесу чи якісних стосунків з іншими учасниками шкільної комунікації [19]. Йдеться також і про очевидні труднощі, пов'язані з навчанням в умовах цифрового середовища та сучасних технологій штучного інтелекту.

Використання соціальних мереж і «штучний» страх втрати контролю над реальність корелюється з проблемами уваги, опозиційною поведінкою, тривогою, депресією та самотністю, що свідчить про те, що будь-яка система цифрової шкільної валюти може взаємодіяти з існуючими вразливостями [9]. Дослідження, які аналізують використання штучного інтелекту та його наслідки, свідчать, що освітні контексти, в яких штучний інтелект є систематичним і рутинною звичним чинником навчального процесу, за одних обставин (наприклад, за неналежного включення в шкільне життя) можуть послабити соціальну активність та адаптивність учнів, а за інших – навпаки, підтримувати її, наприклад у разі, коли шкільне включення та стосунки з однолітками є досить міцними [18; 26]. Інші дослідження, наприклад дослідження кібермобінгу й кібербулінгу, показують, що апатія, анонімність у школах, низькі показники включення підлітків у шкільне життя, а також брак соціальної підтримки істотно знижують ефективність усіх можливих моделей ресурсного супроводу [15].

Порівняння з іншими дослідженнями. Зіставлення публікацій показує відмінність дослідницьких акцентів: у працях про самооцінку й адаптацію увагу зосереджено на психологічних передумовах включення учнів, тоді як дослідження систем символічного підкріплення аналізують конкретні поведінкові та навчальні наслідки. Спільним є значення підтримувального середовища та врахування потреб підлітків [6; 4; 11; 19].

Викладені теоретико-прикладні роздуми мають під собою потужну базу експериментальних та емпіричних досліджень, і чимало з них зосереджені на поведінкових результатах, з обмеженим використанням стандартизованих інструментів психічного здоров'я, таких як шкали тривожності або показники регуляції емоцій, що ускладнює формулювання чітких висновків щодо прямого впливу на внутрішні стани [8; 11; 25]. Розміри вибірок часто невеликі, спостереження короткі, а узагальнення в різних контекстах невизначені. Через ці обмеження існує необхідність обережної інтерпретації та майбутніх досліджень, які інтегрують поведінкові, мотиваційні та психічні показники, і чимало експериментальних досліджень демонструють позитивний вплив на академічну самооцінку, відмову від навчання в школі, прогули, залежність від інтернет-ігор, залученість до класу, грамотність у сфері психічного здоров'я та пошук допомоги, тоді як концептуальна та розробницька робота пояснює, як такі системи взаємодіють з регуляцією емоцій, впливом однолітків, цифровим контекстом, самооцінкою, лідерством та соціальною відповідальністю [20; 14; 10; 13].

Наукова новизна (розгорнуто). Набуло подальшого розвитку трактування «шкільної валюти» як складової ширшої системи ресурсів, у якій символічні винагороди взаємодіють із соціальною підтримкою, емоційною саморегуляцією та цифровими засобами навчання. Аналітичне узагальнення акцентує, що оцінювати таку систему слід не лише за зміною поведінки, а й за прийнятністю правил, рівністю доступу до винагород і підтримкою самостійності учнів.

Практичне значення (розгорнуто). Аналіз практичних наслідків та рекомендацій щодо розробки систем шкільної валюти дає підстави: 1) наголосити на цінності ініційованій учнями діяльності та відповідних просоціальних ініціативах; 2) гарантувати значущі, і т.ч. скромні винагороди, пов'язані з навчанням і користю для підлітків та їх соціального оточення; 3) збалансувати зовнішні підкріплення щодо шляхів інтерналізації внутрішньої мотивації; 4) узгодити інклюзійні процеси в середовищі однолітків; 5) інтегрувати психоосвітні компоненти та компоненти цифрової грамотності, в т.ч. у просторі ШІ-технологій. При цьому західні і вітчизняні дослідники означеної проблеми вказують, що проекти шкільних ресурсів («шкільної валюти») мають бути спрямовані на здорову самооцінку, емоційну стійкість, розвиток лідерства та соціально корисну діяльність, уникаючи наголосу на статусній і соціальній нерівності та соціальній конкурентності [6; 4; 1; 2; 7].

Наведені теоретичні роздуми й умовиводи можуть становити основу для дальшої розробки придатних для шкільного вжитку систем шкільної валюти – як інструменту розвитку підлітків, підвищення їх навчальної мотивації та вдосконалення механізмів впливу на їх соціальну поведінку.

Висновки

Важливою і чи не фундаментальною складовою шкільного середовища, в якому відбуваються розвиток, навчання та соціалізація учнів, є презентована для ухвалення система зрозумілої й «прозорої» для його учасників система шкільних ресурсів («шкільної валюти»), що являє собою сукупність умов, чинників, інструментарію й різних психологічних форматів, ефективність яких залежать від її схвалення і прийняття учнями.

Система шкільних ресурсів («шкільної валюти») є ефективним інструментом впливу на психологічне самопочуття та інтелектуальний, особистісний і соціальний розвиток учнів-підлітків, а потенціал її впливу істотно зростає в разі її погодження з потребами й інтересами учнів, надання їй соціальної цінності для всіх учасників шкільного життя (вчителів, учнів та їхніх батьків) та послідовного її впровадження в шкільне життя.

За ефективність впливу шкільних ресурсів («шкільної валюти») однаково відповідальні всі суб'єкти шкільного життя – адміністрація школи (як відповідальний менеджер навчально-виховного процесу), учителі в тандемі з батьками учнів (як відповідальні спадкодавці знань і просоціального досвіду) та учні (як відповідальні спадкоємці відповідних ініціатив і цінностей).

Перспективи подальших досліджень пов'язані з перевіркою цих узагальнень у шкільних середовищах із одночасним оцінюванням поведінкових змін, навчальної мотивації та психологічного самопочуття підлітків.

Список використаних джерел

1. Бойко К. В. Підлітковий вік як фундаментальний період формування і прояву лідерства. Розвивальний потенціал сучасної соціальної роботи: методологія та практика: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 2024 р.). Київ : КНУ ім. Т. Шевченка. 2024. С. 18–21.
2. Віннічук О., Харлай Л. О. Психологічні особливості адаптації підлітків до навчальної діяльності. Вчені записки Університету «КРОК». 2026. № 1 (81). С. 114–120.
3. Глов'юк О. Вплив неформальних груп на особистісний розвиток сучасного підлітка. Збірник матеріалів науково-практичної конференції «Навчально-реабілітаційного закладу вищої освіти «Кам'янець-Подільський державний інститут». 2024. С. 64–67.
4. Кульчицька А. Самооцінка як чинник соціальної адаптації особистості в підлітковому віці. Матеріали Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції «Особистість і суспільство: методологія та практика сучасної психології». 2025. С. 72–75.

5. Лучинська О. Мотивація: як заохотити учнів до навчання та позитивної культури поведінки. Науково-методичний журнал «Житомирщина педагогічна». 2021. № 4 (24). С. 96–100.
6. Нездименко А., Коць М. Психологічні особливості розвитку самооцінки у підлітковому віці. Збірник наукових статей і тез «Психогенеза особистості: норма і девіація». Луцьк: ФОП Мажула Ю. М. 2024. С. 169–174.
7. Пилипчак О., Раєвська Я. Формування навичок соціальної відповідальності у підлітків з девіантними проявами. Наукові праці Міжрегіональної Академії управління персоналом. Психологія, 2025. №1 (66). С. 91-97. URL: <https://doi.org/10.32689/maup.psych.2025.1.13>
8. Austin L. The effectiveness of token economy interventions in adolescents with emotional or behavioral disorders. 2022. С. 18–20.
9. Barry C. T., Sidoti C. L., Briggs S. M., Reiter S. R., Lindsey R. A. Adolescent social media use and mental health from adolescent and parent perspectives. *Journal of Adolescence*. 2017. Vol. 61. P. 1-11. URL: <https://doi.org/10.1016/j.adolescence.2017.08.005>
10. Blakemore S. J. Avoiding social risk in adolescence. *Current Directions in Psychological Science*. 2018. Vol. 27, no. 2. P. 116-122. URL: <https://doi.org/10.1177/0963721417738144>
11. Chigbu E., Vita-Agundu U., Nwobodo P. Effect of token economy on low academic self-concept of secondary school students in Enugu North, Enugu State, Nigeria. *European Journal of Open Education and E-Learning Studies*. 2023. Vol. 8, no. 2. P. 86–95. URL: <https://doi.org/10.46827/ejoe.v8i2.4915>
12. Crone E. A., Achterberg M. Prosocial development in adolescence. *Current Opinion in Psychology*. 2022. Vol. 44. P. 220–225. URL: <https://doi.org/10.1016/j.copsyc.2021.09.020>
13. Devine R. T., Apperly I. A. Willing and able? Theory of mind, social motivation, and social competence in middle childhood and early adolescence. *Developmental Science*. 2022. Vol. 25, no. 1. Article e13137. URL: <https://doi.org/10.1111/desc.13137>
14. Fombouchet Y., Pineau S., Perchec C., Lucenet J., Lannegrand L. The development of emotion regulation in adolescence: What do we know and where to go next? *Social Development*. 2023. Vol. 32, no. 4. P. 1227–1242. URL: <https://doi.org/10.1111/sode.12684>
15. Hamzah R. E., Putri C. E., Saifulloh M., Pranawukir I. Digital literacy and positive bystander intervention in preventing adolescent cyberbullying. *International Journal of Law and Society*. 2025. Vol. 42. P. 329–342.
16. Isa S., Musa I. Influence of token economy and cognitive restructuring techniques on absenteeism among senior secondary school students in Malumfashi Zonal Education Quality Assurance. *UMYU Journal of Educational Research*. 2025. Vol. 13, no. 1. P. 14–19.
17. Kurock R., Gruchel N., Bonanati S., Buhl H. M. Family climate and social adaptation of adolescents in community samples: A systematic review. *Adolescent Research Review*. 2022. Vol. 7, no. 4. P. 551–563. URL: <https://doi.org/10.1007/s40894-022-00189-2>
18. Lai T., Xie C., Ruan M., Wang Z., Lu H., Fu S. Influence of artificial intelligence in education on adolescents' social adaptability: The mediatory role of social support. *PLOS ONE*. 2023. Vol. 18, no. 3. Article e0283170. URL: <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0283170>
19. LeBlanc G. Enhancing intrinsic motivation through the use of a token economy. *Essays in Education*. 2004. Vol. 11. Article 5. URL: <https://openriver.winona.edu/eie/vol11/iss1/5>
20. Mastorci F., Lazzeri M. F. L., Vassalle C., Pingitore A. The transition from childhood to adolescence: Between health and vulnerability. *Children*. 2024. Vol. 11, no. 8. Article 989. URL: <https://doi.org/10.3390/children11080989>
21. Mäkinen H., Kauhanen E., Nykänen K., Romppanen T., Koivisto J.-M. Preventing adolescents' social exclusion with serious games: A scoping review. *International Social Work*. 2024. Vol. 67, no. 4. P. 922–938. URL: <https://doi.org/10.1177/00208728231178399>

22. Sahi R. S., Eisenberger N. I., Silvers J. A. Peer facilitation of emotion regulation in adolescence. *Developmental Cognitive Neuroscience*. 2023. Vol. 62. Article 101262. URL: <https://doi.org/10.1016/j.dcn.2023.101262>
23. Smith A. R., Chein J., Steinberg L. Peers increase adolescent risk taking even when the probabilities of negative outcomes are known. *Developmental Psychology*. 2014. Vol. 50, no. 5. P. 1564–1568. URL: <https://doi.org/10.1037/a0035696>
24. Torrente F., Lischinsky A., Torralva T., López P., Roca M., Manes F. Not always hyperactive? Elevated apathy scores in adolescents and adults with ADHD. *Journal of Attention Disorders*. 2011. Vol. 15, no. 7. P. 545–556. URL: <https://doi.org/10.1177/1087054709359887>
25. Wardani N. K., Alfianto A. G., Daramatasia W. Development and validation of Token Pedia: A gamified digital mental health application for adolescents in Islamic boarding schools. *Health and Technology Journal*. 2026. Vol. 4, no. 3. P. 359–369. URL: <https://doi.org/10.53713/htechj.v4i3.722>
26. Xie C., Ruan M., Lin P., Wang Z., Lai T., Xie Y., Lu H. Influence of artificial intelligence in education on adolescents' social adaptability: A machine learning study. *International Journal of Environmental Research and Public Health*. 2022. Vol. 19, no. 13. Article 7890. URL: <https://doi.org/10.3390/ijerph19137890>

References

- Austin, L. (2022). The effectiveness of token economy interventions in adolescents with emotional or behavioral disorders. pp. 18–20.
- Barry, C. T., Sidoti, C. L., Briggs, S. M., Reiter, S. R., & Lindsey, R. A. (2017). Adolescent social media use and mental health from adolescent and parent perspectives. *Journal of Adolescence*, 61, 1-11. <https://doi.org/10.1016/j.adolescence.2017.08.005>
- Blakemore, S. J. (2018). Avoiding social risk in adolescence. *Current Directions in Psychological Science*, 27(2), 116-122. <https://doi.org/10.1177/0963721417738144>
- Boiko, K. V. (2024). Pidlitkovyi vik yak fundamentalnyi period formuvannia i proiavu liderstva [Adolescence as a fundamental period of leadership formation and manifestation]. In *Rozvyvalnyi potentsial suchasnoi sotsialnoi roboty: Metodolohiia ta praktyka* (pp. 18–21). Taras Shevchenko National University of Kyiv.
- Chigbu, E., Vita-Agundu, U., & Nwobodo, P. (2023). Effect of token economy on low academic self-concept of secondary school students in Enugu North, Enugu State, Nigeria. *European Journal of Open Education and E-Learning Studies*, 8(2), 86–95. <https://doi.org/10.46827/ejoe.v8i2.4915>
- Crone, E. A., & Achterberg, M. (2022). Prosocial development in adolescence. *Current Opinion in Psychology*, 44, 220–225. <https://doi.org/10.1016/j.copsyc.2021.09.020>
- Devine, R. T., & Apperly, I. A. (2022). Willing and able? Theory of mind, social motivation, and social competence in middle childhood and early adolescence. *Developmental Science*, 25(1), e13137. <https://doi.org/10.1111/desc.13137>
- Fombouchet, Y., Pineau, S., Perche, C., Lucenet, J., & Lannegrand, L. (2023). The development of emotion regulation in adolescence: What do we know and where to go next? *Social Development*, 32(4), 1227–1242. <https://doi.org/10.1111/sode.12684>
- Hamzah, R. E., Putri, C. E., Saifulloh, M., & Pranawukir, I. (2025). Digital literacy and positive bystander intervention in preventing adolescent cyberbullying. *International Journal of Law and Society*, 42, 329–342.
- Hloviuk, O. (2024). Vplyv neformalnykh hrup na osobystisnyi rozvytok suchasnoho pidlitka [The influence of informal groups on the personal development of contemporary adolescents]. In *Zbirnyk materialiv naukovo-praktychnoi konferentsii Navchalno-reabilitatsiinoho zakladu vyshchoi osvity «Kamianets-Podilskyi derzhavnyi instytut»* (pp. 64–67).

- Isa, S., & Musa, I. (2025). Influence of token economy and cognitive restructuring techniques on absenteeism among senior secondary school students in Malumfashi Zonal Education Quality Assurance. *UMYU Journal of Educational Research*, 13(1), 14–19.
- Kulchytska, A. (2025). Samootsinka yak chynnyk sotsialnoi adaptatsii osobystosti v pidlitkovomu vitsi [Self-esteem as a factor in social adaptation during adolescence]. In *Osobystist i suspilstvo: Metodolohiia ta praktyka suchasnoi psykholohii* (pp. 72–75).
- Kurock, R., Gruchel, N., Bonanati, S., & Buhl, H. M. (2022). Family climate and social adaptation of adolescents in community samples: A systematic review. *Adolescent Research Review*, 7(4), 551–563. <https://doi.org/10.1007/s40894-022-00189-2>
- Lai, T., Xie, C., Ruan, M., Wang, Z., Lu, H., & Fu, S. (2023). Influence of artificial intelligence in education on adolescents' social adaptability: The mediatory role of social support. *PLOS ONE*, 18(3), e0283170. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0283170>
- LeBlanc, G. (2004). Enhancing intrinsic motivation through the use of a token economy. *Essays in Education*, 11, Article 5. <https://openriver.winona.edu/eie/vol11/iss1/5>.
- Luchynska, O. (2021). Motyvatsiia: Yak zaokhotyty uchniv do navchannia ta pozytyvnoi kultury povedinky [Motivation: How to encourage students to learn and develop a positive culture of behavior]. *Zhytomyrshchyna pedahohichna*, 4(24), 96–100.
- Mastorci, F., Lazzeri, M. F. L., Vassalle, C., & Pingitore, A. (2024). The transition from childhood to adolescence: Between health and vulnerability. *Children*, 11(8), 989. <https://doi.org/10.3390/children11080989>
- Mäkinen, H., Kauhanen, E., Nykänen, K., Romppanen, T., & Koivisto, J.-M. (2024). Preventing adolescents' social exclusion with serious games: A scoping review. *International Social Work*, 67(4), 922–938. <https://doi.org/10.1177/00208728231178399>
- Nezdymenko, A., & Kots, M. (2024). Psykholohichni osoblyvosti rozvytku samootsinky u pidlitkovomu vitsi [Psychological characteristics of self-esteem development in adolescence]. In *Psykhogeneza osobystosti: Norma i deviatsiia* (pp. 169–174). FOP Mazhula Yu. M.
- Pylypchak, O., & Raievska, Ya. (2025). Formuvannia navychok sotsialnoi vidpovidalnosti u pidlitkiv z deviantnymy proiavamy [Developing social responsibility skills in adolescents with deviant manifestations]. *Naukovi pratsi Mizhrehionalnoi Akademii upravlinnia personalom. Psykholohiia*, 1(66), 91–97. <https://doi.org/10.32689/maup.psych.2025.1.13>
- Sahi, R. S., Eisenberger, N. I., & Silvers, J. A. (2023). Peer facilitation of emotion regulation in adolescence. *Developmental Cognitive Neuroscience*, 62, 101262. <https://doi.org/10.1016/j.dcn.2023.101262>
- Smith, A. R., Chein, J., & Steinberg, L. (2014). Peers increase adolescent risk taking even when the probabilities of negative outcomes are known. *Developmental Psychology*, 50(5), 1564–1568. <https://doi.org/10.1037/a0035696>
- Torrente, F., Lischinsky, A., Torralva, T., López, P., Roca, M., & Manes, F. (2011). Not always hyperactive? Elevated apathy scores in adolescents and adults with ADHD. *Journal of Attention Disorders*, 15(7), 545–556. <https://doi.org/10.1177/1087054709359887>
- Vinniichuk, O., & Kharlai, L. O. (2026). Psykholohichni osoblyvosti adaptatsii pidlitkiv do navchalnoi diialnosti [Psychological characteristics of adolescents' adaptation to learning activities]. *Vcheni zapysky Universytetu «KROK»*, 1(81), 114–120.
- Wardani, N. K., Alfianto, A. G., & Daramatasia, W. (2026). Development and validation of Token Pedia: A gamified digital mental health application for adolescents in Islamic boarding schools. *Health and Technology Journal*, 4(3), 359–369. <https://doi.org/10.53713/htechj.v4i3.722>
- Xie, C., Ruan, M., Lin, P., Wang, Z., Lai, T., Xie, Y., & Lu, H. (2022). Influence of artificial intelligence in education on adolescents' social adaptability: A machine learning study. *International*

Journal of Environmental Research and Public Health, 19(13), 7890.
<https://doi.org/10.3390/ijerph19137890>